

Г. П. Бортніков

кандидат економічних наук, ризик-менеджер Фонду розвитку підприємництва,
ДУ "Офіс адміністрування міжнародних проектів фінансового співробітництва",
Київ, Україна, gbgood@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8388-6721>

**ЗАХОДИ РЕАГУВАННЯ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ
І БАНКІВСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ НА ЕПІДЕМІЮ КОРОНАВІРУСУ**

Анотація. У статті наголошено, що наразі центральні банки як органи монетарної політики й регулювання заохочують комерційні банки використовувати буфери капіталу та ліквідності для реагування на проблеми, спричинені наслідками коронавірусної інфекції. Зокрема, слушними є заходи з полегшення боргового тягаря для малого й середнього бізнесу та домогосподарств. Фіскальні заходи у вигляді субсидій тим галузям економіки, котрі найбільше постраждали від кризи, сприятимуть підвищенню кредитоспроможності клієнтів банків і зменшенню дефолтів. Обґрунтовано потребу у створенні в Україні стабілізаційного фонду за рахунок додаткових зборів від великих корпорацій, державного бюджету й державних запозичень. Серед основних монетарних заходів запропоновано зниження облікової ставки, розширення доступу банків до ліквідності. Заходи у сфері нагляду включають призупинення стрес-тестів, надання банкам дозволу на реструктуризацію кредитів постраждалим позичальникам, пом'якшення вимог до класифікації кредитного ризику, обмеження виїзних перевірок. Зазначено, що комерційні банки в нинішніх умовах активізують веб-комунікації з клієнтами, посилюють заходи з охорони здоров'я персоналу, переводять частину працівників на надомну працю. Зроблено висновок, що поточна криза призведе до трансформації банківського бізнесу на користь дистанційного обслуговування й безготівкових операцій.

Ключові слова: банки, банківський сектор, коронавірусна інфекція, криза, антикризові заходи, центральні банки, проблемні кредити.

Табл. 2. Літ. 18.

Gennadiy Bortnikov

Ph. D. (Economics), SI "Office of Management of International Financial Cooperation Projects",
Kyiv, Ukraine, gbgood@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8388-6721>

**CENTRAL BANKS AND BANKING COMMUNITY RESPONSE
MEASURES TO THE CORONAVIRUS EPIDEMIC**

Abstract. Central banks, as monetary and regulatory bodies, encourage commercial banks to use their capital and liquidity buffers to address the problems caused by the effects of the coronavirus. These capital and liquidity buffers have been designed to provide banking organizations with the resources to support their economies in adverse situations and to allow banks to continue providing their households and businesses with uninterrupted, full and quality service. Therefore, government regulators support banking organizations that choose to use their buffers for capital and liquidity to accept an acceptable credit risk. Measures to alleviate debt burdens for small and medium-sized businesses and households should be put in place immediately. Fiscal measures aimed at subsidizing those sectors of the economy most affected by the crisis will help improve bank customers' creditworthiness and reduce defaults. It is necessary to return to the

© Бортніков Г. П., 2020

idea of creating a stabilization fund in Ukraine at the expense of additional fees from corporations. The main sources of financing anti-crisis measures are the expenditures of the state budgets, sovereign borrowing. Crisis response areas should be categorized into fiscal and monetary. Major monetary measures include interest rate reduction, broadening banks' access to liquidity without collateral for government securities and certain types of corporate debt instruments. Oversight measures include lowering capital requirements, covering liquidity, suspending stress tests, allowing banks to restructure loans to injured borrowers, easing credit risk classification and provisioning requirements, limiting on-site supervisory checks. Commercial banks are focusing their efforts on closer communication with customers, strengthening staff health measures, limiting direct contact with customers, temporarily closing some branches, transferring some staff to homework. This crisis will lead to a new transformation of banking business in favor of remote servicing and cashless transactions.

Keywords: banks, banking sector, coronavirus, crisis, anti-crisis measures, central banks, bad loans.

JEL classification: E50, E52, E58, G21.

Г. П. Бортников

кандидат экономических наук, риск-менеджер Фонда развития предпринимательства
ГУ "Офис администрирования международных проектов финансового сотрудничества",
Киев, Украина

МЕРЫ РЕАГИРОВАНИЯ ЦЕНТРАЛЬНЫХ БАНКОВ И БАНКОВСКОГО СООБЩЕСТВА НА ЭПИДЕМИЮ КОРОНАВИРУСА

Аннотация. В статье подчеркнута, что центральные банки как органы монетарной политики и регулирования поощряют коммерческие банки использовать буферы капитала и ликвидности для реагирования на проблемы, вызванные последствиями коронавирусной инфекции. В частности, оправданными являются меры по облегчению долгового бремени для малого и среднего бизнеса и домохозяйств. Фискальные меры в виде субсидий тем отраслям экономики, которые больше всего пострадали от кризиса, будут способствовать повышению кредитоспособности клиентов банков и уменьшению дефолтов. Обоснована потребность в создании в Украине стабилизационного фонда за счет дополнительных сборов от крупных корпораций, средств государственного бюджета и государственных займов. Среди основных монетарных мер предложены снижение учетной ставки, расширение доступа банков к ликвидности. Меры в сфере надзора включают приостановление стресс-тестов, предоставление банкам разрешения на реструктуризацию кредитов пострадавшим заемщикам, смягчение требований к классификации кредитного риска, ограничение выездных проверок. Отмечено, что коммерческие банки в нынешних условиях активизируют веб-коммуникации с клиентами, усиливают меры по здравоохранению персонала, переводят часть работников на домашний труд. Сделан вывод, что текущий кризис приведет к трансформации банковского бизнеса в пользу дистанционного обслуживания и безналичных операций.

Ключевые слова: банки, банковский сектор, коронавирусная инфекция, кризис, антикризисные меры, центральные банки, проблемные кредиты.

Регулятори фінансових ринків у всьому світі визнають, що коронавірусна інфекція вже не є суто медичною проблемою, оскільки дуже істотно впливає на економіку й фінансову систему. В міру поширення вірусу країни обмежують переміщення людей через кордони та вживають заходи щодо

соціального дистанціювання, включаючи обмеження пересування всередині країн і в містах. Наслідком цього стало серйозне порушення нормальної економічної діяльності. Далеко не в кожного є технічна можливість працювати на робочому місці з віддаленим доступом, тож багато людей фактично втратять роботу, а підприємства будуть змушені закритися чи призупинити діяльність. До того ж відсутні науково обґрунтовані прогнози стабілізації та поліпшення ситуації, й така невизначеність перешкоджає адекватному функціонуванню банківської системи. Попередні епідемії так званого свинячого і пташиного грипу не мали таких катастрофічних наслідків. Банківський сектор постав перед непередбаченим викликом, пов'язаними із поширенням інфекції на глобальному рівні.

Публікації в наукових виданнях з предмета дослідження практично відсутні через унікальність цього явища, оскільки аналогічного за масштабами потрясіння банки всього світу зазнали лише в період глобальної фінансової кризи. Тоді механізм антикризового управління в банках досліджували О. І. Барановський, В. І. Міщенко, Т. С. Смовженко, А. С. Стадник та ін. [1–4]. Утім, природа, умови й характер розвитку історичних подій принципово відрізняються від сьогодення.

Мета статті полягає у визначенні найбільш відповідних теперішньому стану України заходів із подолання негативних наслідків поширення коронавірусної інфекції для банківського сектору.

20 березня 2020 р. Базельський комітет із банківського нагляду провів конференцію, щоб обговорити вплив швидкого поширення коронавірусної інфекції (COVID-19) на світову банківську систему [5]. Зокрема, зазначено, що використання ресурсу капіталу для підтримки реального сектору економіки та відшкодування збитків наразі має переважати дискреційні розподіли. Запаси ліквідності повинні витратитися для задоволення потреб у ліквідності. Чимало наглядових органів уже заохочують банки застосовувати ці інструменти, які дають змогу гнучко реагувати на поточні обставини. Рада з фінансової стабільності (Financial Stability Board), що складається з національних і міжнародних органів влади, активно працює в напрямі підтримання фінансової стабільності під час ринкових стресів, пов'язаних із COVID-19 [6].

Фундатором у координації таких заходів можна назвати Європейський центральний банк. Він оголосив 18 березня 2020 р. Програму екстреної закупівлі цінних паперів приватного й державного секторів у надзвичайних ситуаціях на суму 750 млрд євро для протидії загрозам грошово-кредитній політиці, спричиненим спалахом і ескалацією коронавірусної інфекції. Закупівлі за цією програмою здійснюватимуться до кінця поточного року та включатимуть усі придатні активи, спектр яких розширено за рахунок нефінансових комерційних паперів (при цьому всі комерційні папери достатньої кредитної якості зроблено придатними для придбання). Крім того, програма містить вимоги, пов'язані з фінансуванням корпоративного сектору [7].

Антикризовий комплекс у країнах Європи включає урядові заходи, котрі безпосередньо не стосуються банків, наприклад податкові канікули, відстрочення сплати комунальних послуг. Європейські країни заявили про додаткові пакети фіскальної політики, й масштаби таких програм у окремих країнах сягають 10 % ВВП (табл. 1).

Як бачимо, антикризові заходи в різних країнах схожі та залежать від національної специфіки, рівня розвитку економіки й масштабів кризи. Важливо, що регулятори дозволили кредиторам встановлювати кредитні канікули для клієнтів фактично без визнання таких кредитів проблемними на період особливого режиму боротьби з епідемією. Узагальнюючи заходи центральних банків, можна класифікувати їх на монетарні, регулятивні й наглядові.

Заслугує на увагу досвід Німеччини, де діє найбільша в Європі програма підтримки економіки. Уряд ФРН працює над створенням Фонду солідарності в розмірі 40–50 млрд євро, здатного забезпечити пряме фінансування для малих і середніх підприємств, кошти якого не можуть бути використані для заходів підтримки ліквідності, що надаються через національний банк розвитку KfW. Він буде створений як федеральний спеціальний фонд, котрий може брати позики незалежно від уряду та має кредитний рейтинг суверена (отже, залучення ресурсів йому коштує дешевше).

У свою чергу, Польща оголосила про надання рятівного пакета, покликано-го захистити економіку від наслідків коронавірусної інфекції, на загальну суму 212 млрд злотих, або 47 млрд євро [8]. План підтримки підприємців і захисту ринку праці передбачає відстрочення виплат боргів, окремих комунальних послуг та соціальних внесків, надання гарантій за позиками до 80 % суми боргу, а також виплати заробітної плати тим, хто не може працювати. Планується створити національний інвестиційний фонд у розмірі 30 млрд злотих. Пакет стимулів, який швидко проходитиме через парламент, іде за надзвичайним зниженням базової ставки в березні та включає в себе надання на 70 млрд злотих підтримки ліквідності від центрального банку. Державні виплати покриватимуть 40 % зарплати персоналу для компаній, що зазнають падіння продажів і збитків.

Прем'єр-міністр Угорщини 18 березня 2020 р. оголосив про надзвичайні заходи внаслідок небезпечної ситуації в країні, спричиненої COVID-19 [9]. Більшість цих заходів мають сильний вплив на національну економіку, зокрема банківський сектор. Уведено мораторій на погашення всіх кредитів домогосподарствам і підприємствам. Зобов'язання щодо сплати основного боргу та процентів, комісій за всіма договорами позики, кредиту й фінансового лізингу припинено до 31 грудня 2020 р. При цьому боржники можуть і далі виконувати свої договірні зобов'язання, якщо забажають. Річна процентна ставка договорів незабезпечених споживчих позик, укладених після 19 березня, не може перевищувати базову ставку центрального банку більш ніж на 5 в. п.

Таблиця 1. Фіскальні заходи реагування на кризу

Країна	Заходи	Обсяги витрат	Джерела фінансування
ЄС	Максимальна гнучкість бюджетних правил і державної допомоги. Інвестиційна ініціатива відповіді на коронавірус для підтримки охорони здоров'я, малого й середнього бізнесу (МСП) та вразливих до кризи галузей економіки. Програми стимулювання кредитування МСП Європейським інвестиційним банком	45 млрд євро (0,3 % ВВП)	Європейський інвестиційний банк, бюджет ЄС, структурні фонди ЄС
Італія	Допомога працівникам, які тимчасово втратили роботу. Підтримка фонду гарантії за кредитами МСП. Мораторій на погашення боргу за кредитами бізнесу та іпотеки. Разова виплата в розмірі 500 євро для самозайнятих і грошова допомога працівникам, фінансова підтримка домогосподарств	26 млрд євро (1,5 % ВВП)	Державний борг
ФРН	Пряма підтримка для самозайнятих і МСП (до 50 млрд євро) через Фонд солідарності. Підтримка ліквідності для підприємств (кредити банку розвитку KfW і державні гарантії на суму 93 млрд євро)	Близько 150 млрд євро (4,4 % ВВП)	Резерви бюджету, Федерального агентства зайнятості (26 млрд євро), запозичення з Фонду солідарності
Франція	Допомога бізнесу за рахунок коштів Фонду солідарності (1 млрд євро). Перенесення строків сплати соціальних відрахувань і податків, кредитних гарантій. Схема переходу на короткострокову роботу (втрачену заробітну плату покриває держава)	45 млрд євро (1,9 % ВВП)	Державний борг
Великобританія	Державні гарантії за кредитами підприємствам, які зазнали труднощів через епідемію (в розмірі 300 млрд ф. ст.). Надання МСП грантів по 3 тис. ф. ст. Оплата лікарняного протягом 14 днів. Кредитна схема для бізнесу, який постраждав від коронавірусу. Скасування ставок за кредитами для малих підприємств	312 млрд ф. ст. (14 % ВВП)	Державний бюджет і державний борг
Іспанія	Державні гарантії за кредитами бізнесу (на 100 млрд євро), пряма допомога фірмам, котрі постраждали від закриття ринку (в розмірі 17 млрд євро). Мораторій на погашення іпотеки. Підтримка туристичної і транспортної галузей. Відшкодування соціальних нарахувань на період з лютого до червня 2020 р.	117 млрд євро (9,4 % ВВП)	Державний борг (додатково залучають 83 млрд євро приватних інвестицій)

Продовження табл. 1

Країна	Заходи	Обсяги витрат	Джерела фінансування
Австрія	<p>Підтримка ліквідності та надання гарантій за кредитами, відстрочення сплати податків.</p> <p>Субсидії зайнятості для компаній, що змушені скоротити робочий день.</p> <p>Допомога одноосібним і сімейним підприємствам, туристичним агентствам і закладам культури</p>	<p>38 млрд євро (9,5 % ВВП)</p>	<p>Державний борг</p>
Португалія	<p>Кредитні лінії для підприємств, уражених кризою, та відстрочення сплати податків.</p> <p>Можливість накладення мораторію на погашення основного боргу й процентів</p>	<p>9,2 млрд євро (4,3 % ВВП)</p>	<p>Державний борг</p>
Греція	<p>Призупинення сплати податків і соціальних нарахувань на 4 місяці для всіх підприємств, котрі постраждали від кризи, за умови, що вони не скорочують штат.</p> <p>Виплата працівникам, які не можуть працювати внаслідок кризи, по 800 євро.</p> <p>Зниження ставки податку на продажі з 24 до 6 % на продукти, що запобігають поширенню вірусу.</p> <p>Надання можливості підприємствам і працівникам, які безпосередньо постраждали від кризи, сплачувати 60 % орендної плати протягом березня – квітня.</p> <p>Зобов'язання держави повністю погасити заборгованість перед громадянами</p>	<p>3,8 млрд євро (2 % ВВП)</p>	<p>Витрати бюджету, Інвестиційний фонд ЄС відповіді на коронавірус</p>
Данія	<p>Оплата урядом до 90 % заробітної плати впродовж 3 місяців для працівників, що відправлені додому, покриття втраченого доходу для самозайнятих, допомога для покриття постійних витрат.</p> <p>Пролонгація строків сплати податків (податковий кредит).</p> <p>Державні виплати в разі відсутності на роботі через хворобу з першого дня.</p> <p>Надання державних гарантій щодо певних боргів корпорації і авіакомпаній</p>	<p>Фіскальна складова – 56 млрд дат. крон (2,4 % ВВП); кредитна складова – до 225 млрд дат. крон (9,8 % ВВП)</p>	<p>Державний бюджет і державний борг</p>
Фінляндія	<p>Додаткові видатки держбюджету на охорону здоров'я (в сумі 27 млн євро) і компенсацію тиску на корпорації (в розмірі 73 млн євро).</p> <p>Відстрочення сплати податків підприємств.</p> <p>Викуп Державним пенсійним фондом комерційних цінних паперів на суму 1 млрд євро.</p> <p>Збільшення урядом розміру гарантій за кредитами МСП.</p> <p>Надання допомоги компаніям у найбільш уражених кризою галузях економіки державною корпорацією "Бізнес Фінляндія"</p>	<p>3 млрд євро (1,3 % ВВП)</p>	<p>Державний борг</p>

Закінчення табл. 1

Країна	Заходи	Обсяги витрат	Джерела фінансування
Швеція	<p>Скасування сплати податків підприємствам за I кв. 2020 р. (у розмірі 300 млрд шв. крон).</p> <p>Оплата лікарняних протягом квітня – травня (в сумі 2 млрд шв. крон на місяць).</p> <p>Компенсація витрат місцевим бюджетам внаслідок надзвичайних обставин у зв'язку з коронавірусною інфекцією (в обсязі 1 шв. млрд крон).</p> <p>Надання урядом кредитних гарантій на суму до 5 млрд шв. крон для авіаліній.</p> <p>Додаткова підтримка агентств охорони здоров'я (в розмірі 66 шв. млн крон)</p>	300 млрд шв. крон (6 % ВВП)	Державний борг
Норвегія	<p>Оплата урядом перших 20 днів тимчасового звільнення; надання пільг і дотацій з лікування для самозайнятих.</p> <p>Надання можливості списання збитків корпорації із урахуванням переоплати податків у попередні роки.</p> <p>Перенесення строків сплати податку на багатство для власників корпорацій, які зазнали збитків.</p> <p>Тимчасове звільнення від податків для авіакомпаній, зниження пасажирських тарифів і зборів аеропортів.</p> <p>Надання державних кредитних гарантій для МСП (в обсязі 50 млрд норв. крон) та відновлення Фонду державних облигацій (у розмірі 50 млрд норв. крон).</p> <p>Зменшення податку працівника на 4 в. п. на двомісячний термін</p>	<p>Фіскальна складова – 16,5 млрд норв. крон (0,5 % ВВП);</p> <p>кредитна складова – 100 млрд норв. крон (3,3 % ВВП)</p>	Нафтовий фонд
Швейцарія	<p>Пакет державної допомоги компаніям, у т. ч. 8 млрд шв. франків для фінансування схеми скороченого робочого дня для працівників; фінансування проблемних кредитів і підтримка окремих галузей</p>	10 млрд шв. франків (1,5 % ВВП)	Державний борг
Польща	<p>Перенесення терміну виплати внесків соціального забезпечення.</p> <p>Надання гарантій для компаній на суму до 80 % від вартості кредиту.</p> <p>Субсидії на оплату комунальних послуг для окремих клієнтів.</p> <p>Створення інвестиційного фонду в розмірі 30 млрд злотих.</p> <p>Покриття державою 40 % заробітної плати для компаній, які зазнали збитків унаслідок кризи.</p> <p>Тимчасове припинення заборони на недільну торгівлю</p>	212 млрд злотих (9 % ВВП)	Державний бюджет

Складено за: The Big Picture. Global fiscal and monetary responses to COVID-19. *Danske Bank Research Paper*. 2020. March, 20. URL: <https://research.danskebank.com/research/#/Research/article/6bba1621-3014-4bd4-87bd-3d2b75bbd479/EN>.

Уряд запровадив ці заходи після того, як Угорський національний банк закликав банки оголосити під час надзвичайної ситуації в країні мораторій на повернення кредитів домогосподарств, а в разі їх незгоди запровадити його в обов'язковому порядку. Регулятор також увів мораторій на погашення боргу за своєю схемою фінансування зростання (FGS), змінивши деякі умови цієї схеми, наприклад банки можуть реструктурувати погашення фінансування, передбачене для малих і середніх підприємств. Відповідно до мораторію, ті з них, котрі скористалися цією схемою, та банки, що рефінансували кредити за нею, звільняються від своїх платіжних зобов'язань до кінця року.

Крім того, окремі сектори угорської економіки (туризм, готельний бізнес, індустрія розваг, спортивні й культурні заходи, пасажирський транспорт) стикаються із серйозними проблемами. Тому уряд вирішив звільнити роботодавців у цих секторах від сплати соціальних внесків до 30 червня 2020 р., а також зменшив зобов'язання щодо сплати соціальних внесків працівників: вони не повинні сплачувати пенсійні внески, а розмір їхнього внеску на соціальне медичне обслуговування зведено до мінімуму.

Варто зауважити, що під час дії мораторію зобов'язання з виплати основного капіталу й процентів призупиняються, однак несплачені проценти будуть постійно нараховуватися на суму боргу, й наприкінці мораторію боржники все одно мусять повернути ці кошти, включаючи нараховані проценти. Зазначене може призвести до істотного збільшення тягаря заборгованості клієнтів банків і згодом спровокувати хвилю дефолтів. Звичайно, боржники можуть відмовитися від мораторію й таким чином уникнути зростання своїх боргів. Запровадження мораторію не призведе автоматично до порушення нормативу адекватності капіталу для банків. Окрім того, регулятор оголосив, що докладатиме зусиль для підтримки ліквідності банків [10].

Ряд центральних банків у другій декаді березня зменшили базову ставку до рекордно низького рівня та розробили програми підтримки ліквідності банків під заставу державних і корпоративних цінних паперів, орієнтовані на стимулювання (збереження) кредитної активності (табл. 2).

Серед регулятивних заходів слід відзначити послаблення вимоги до рівня капіталізації та покриття ліквідності. Центральні банки Франції, ФРН, Ірландії, Ісландії, Швеції, Данії, Бельгії, Великобританії протягом 11–19 березня 2020 р. знизили необхідний контрциклічний буфер капіталу до 0 %, а центробанк Норвегії – до 1 % [11].

12 березня Європейський центральний банк надав дозвіл на зниження рівня капіталу менше від необхідного за Базельською угодою та буфера консервації капіталу [12]. Аналогічну поступку зробив Банк Італії для банків, що не є системно важливими, послабивши вимогу до ступеня покриття ліквідності, а також відстрочивши виконання планів зменшення непрацюючих кредитів до 30 червня 2020 р. Утім, плани банків на випадок надзвичайних ситуацій мають бути переглянуті, щоб мінімізувати потенційні негативні наслідки поширення COVID-19 [13].

Таблиця 2. Надзвичайні заходи монетарної політики європейських країн з підтримки ліквідності

Центральний банк	Обсяги програми	Примітка
Банк Англії (Bank of England), Великобританія	200 млрд ф. ст.	Поновлена програма кількісного полегшення з викупу додаткового портфеля суверенних облігацій
Європейський центральний банк (European Central Bank), ЄС	750 млрд євро	Розширене коло прийнятного забезпечення за рахунок комерційних цінних паперів
Ріксбанк (Sveriges riksbank), Швеція	300 млрд шв. крон 500 млрд шв. крон	У заставу приймаються муніципальні й забезпечені облігації. Кредити на 24 місяці за ставкою РЕПО для кредитування нефінансових корпорацій. У разі відсутності зростання кредитного портфеля банку ставка ресурсу підвищується на 20 б. п. Кредити на 80 % під заставу забезпеченими облігаціями
Норгес Банк (Norges Bank), Норвегія	50 млрд норв. крон (кредит від уряду)	–

Складено автором за даними центральних банків Великобританії, Норвегії, Швеції та ЄС.

Деякі центральні банки не скасовували вимогу щодо буфера, а дозволили не виконувати його на період кризи. Так, Національний банк Словаччини тимчасово послабив дотримання регуляторних норм заради підтримки економічної стабільності. Відтепер банки можуть [14]:

- лише частково відповідати вимогам капіталізації другого рівня, використовуючи інструменти капіталу, котрі не кваліфікуються як загальний капітал першого рівня (СЕТ1);

- працювати з капіталізацією, нижчою від рівня капіталу, закріпленого регулятором;

- у певних ситуаціях, за умови належного обґрунтування, тимчасово функціонувати з капіталом, меншим за рівень, визначений буфером збереження капіталу (ССВ), який наразі становить 2,5 %;

- коли це обґрунтовано, тимчасово звільнитися від повного дотримання коефіцієнта покриття ліквідності (LCR).

Національний банк Словаччини також здійснює моніторинг заходів, до котрих вдаються певні банки, включаючи рішення про відмову від комісії за відстрочення погашення на 1–6 місяців, якщо воно обґрунтоване фінансовим станом клієнта. Однак від банків вимагається дотримання пруденційних і відповідних кредитних стандартів, а також адекватних правил для виявлення непрацюючих кредитів. Кількість наглядових перевірок банків буде істотно скорочена. Перевірка заходів із метою нормалізації діяльності враховуватиме конкретний стан фінансової установи з акцентом на забезпеченні виконання нею критично важливих функцій.

Правління Національного банку Чехії 16 березня 2020 р., на своєму позачерговому засіданні з питань грошово-кредитної політики, вирішило вжити такі заходи щодо пом'якшення наслідків епідемії коронавірусу для чеських компаній, підприємств і домогосподарств [15]:

- знизити двотижневу ставку репо на 50 б. п., до 1,75 %, а облікову ставку – до 0,75;

- як запобіжний захід змінити правила операцій із монетарної політики щодо забезпечення ліквідності, запроваджені в жовтні 2008 р. для підтримки внутрішнього фінансового ринку під час світової фінансової кризи: такі операції будуть оголошуватися тричі на тиждень (замість одного разу на тиждень);

- реагувати на будь-які надмірні коливання курсу чеської крони за допомогою своїх інструментів, відповідно до режиму керованого плаваючого курсу;

- переглянути попереднє рішення, прийняте в травні 2019 р., про підвищення антициклічної ставки буфера капіталу до 2 % починаючи з 1 липня 2020 р., тобто банки продовжуватимуть підтримувати чинну ставку цього буфера на рівні 1,75 %; у разі раптового зростання збитків банківського сектору скасувати вимогу щодо буфера негайно й повністю, щоби підтримати спроможність банків надавати кредити нефінансовим корпораціям та домогосподарствам без перешкод;

- рекомендувати банкам до повного зникнення гострих і тривалих наслідків нової епідемії коронавірусу утриматися від виплати дивідендів чи будь-яких інших кроків, котрі можуть поставити під загрозу стійкість окремих банків;

- віднести до компетенції окремих банків рішення про дозвіл клієнтам перенести погашення позик; якщо втрата доходу клієнта є тимчасовою лише через коронавірусну інфекцію, відстрочення платежів є відповідним способом забезпечення погашення всього боргу в майбутньому, тому таке відстрочення можна класифікувати як непрацюючий кредит, однак загальна оцінка залежатиме від тривалості втрати доходу та від того, наскільки на здатність клієнта впливатиме подальше повернення ним позики.

Серед наглядових заходів варто відзначити призупинення інспекційних перевірок, перехід до дистанційного аналізу, скасування стрес-тестів.

Регулятори рекомендують банкам ставитися до клієнтів із розумінням. Так, Національний банк Чехії рекомендує в кожному конкретному випадку оцінювати вплив поточної ситуації на загальний фінансовий стан клієнта й можливість погасити борг у майбутньому. Якщо клієнтам надаються відстрочення погашення неодноразово або інші пільги, банки повинні класифікувати свої позики як проблемні. Регулятор надає банкам певну гнучкість щодо оцінки категоризації позик і обчислення резервів, розраховуючи, що вони своєчасно створюватимуть резерви залежно від ступеня портфельного ризику. Як зазначив заступник голови Національного банку Чехії, “так само, як ми відстежуємо кількість людей, заражених коронавірусом, ми по-

винні відстежувати число компаній, котрі постраждали від нього. В цьому випадку уряд і банки є лікарями, центральний банк їх підтримує” [16].

Угорський національний банк закликав, як зазначалося, банки запровадити мораторій на повернення кредитів домогосподарств з огляду на надзвичайну ситуацію, принаймні до кінця 2020 р. Якщо банки цього не зроблять, він прохатиме уряд видати відповідний указ [7]. Окрім того, регулятор доручив кредиторам істотно знизити річну процентну ставку за особистими кредитами, аби вона щонайбільше на 5 в. п. перевищувала базову ставку, яка наразі дорівнює 0,9 %. Очікується, що банки також переглянуть свою загальну практику кредитування, кредитні лінії й процентні ставки, щоб поліпшити їхню фінансову ліквідність у домогосподарствах. Угорський національний банк заявив, що розглядає можливість перезапустити свою програму викупу іпотечних облігацій, яка забезпечить тривалішу ліквідність банківської системи та зменшить витрати на фінансування кредитів домогосподарств.

У свою чергу, комерційні банки зосередили увагу на персоналі й клієнтурі. Так, вони забезпечили своїх працівників засобами гігієни, обмежили їх прямі контакти з клієнтами шляхом завчасного призначення нарад лише у виключних випадках, віддаючи перевагу нарадам у телефонному та відеорежимі. Клієнтам банки пропонують відмовитися від відвідання філіалів та перейти на дистанційне обслуговування (через контакт-центри, інтернет-банкінг, мобільний банкінг, банкомати, клієнт-банк). У зв'язку зі зменшенням відвідувань філіалів багато банків тимчасово закрили відділення або скоротили час їх роботи. В окремих банках зачинені операційні зали.

Як приклади розглянемо заходи, вжиті Danske Bank – провідним банком Данії, котрий створив спеціальний підрозділ для надання невідкладної допомоги тим, хто найбільше постраждав, зокрема особам, що тимчасово втратили роботу внаслідок COVID-19, і підприємствам, які через зменшення обсягу продажів чи скасовані замовлення потребують додаткової ліквідності, приміром збільшення обсягів овердрафту або відстрочення платежів [17].

Клієнти за споживчими кредитами та іпотекою зможуть отримати дозвіл на подовження терміну погашення і сплачувати тільки проценти. Підприємствам пропонується збільшення лімітів овердрафту. Банк вирішив припинити нарахування штрафних процентів для близько 90 тис. малих підприємств із розміром кредиту менш ніж 500 тис. датських крон, котрим також буде запропоновано здійснити платежі за кредитною картою лише через три місяці. Великому бізнесу надається регулярна інформація про ситуацію на фінансових ринках, участь у вебінарах із конкретних питань, консультації експертів Danske Bank.

Всесвітньовідомий британський банк Royal Bank of Scotland прийняв рішення про аналогічні заходи, включаючи скасування комісії (штрафів) за пропущені платежі за кредитними картками, позиками й іпотекою; надання кредитних канікул за іпотекою та, за потреби, за іншими кредитами; негай-

ний доступ до заощаджень на строкових рахунках без нарахування комісії; підвищення ліміту рахунку для мобільного банкінгу до 500 ф. ст., що дає можливість сплачувати більше рахунків [18]. Банк наполегливо просить клієнтів утриматися від відвідування філіалів у разі виникнення симптомів захворювання, а також попереджає про підвищений ризик шахрайства в умовах епідемії.

На підставі викладеного доходимо таких висновків. Центральні й провідні банки країн Європи вдалися до комплексних дій у зв'язку зі спалахом коронавірусної інфекції. Центробанки здійснюють цілий ряд регуляторних і наглядових заходів, щоб зменшити наслідки поширення COVID-19 для фінансової стабільності. Головним чином це кредитування реального сектору економіки та надання допомоги банкам у поглинанні збитків.

Було мінімізовано прямі контакти з клієнтами, здійснено перехід на дистанційні наради, скасовано відрядження, а працівників, які можуть виконувати свою роботу віддалено, переведено в режим надомної праці. Водночас фінансові установи зобов'язані забезпечувати надання основних послуг клієнтам на належному рівні. На відміну від торговельних центрів, європейським банкам вдається уникнути паніки серед вкладників, зокрема завдяки забезпеченню цілодобового доступу клієнтів до управління своїми рахунками.

В Україні вжито лише окремі заходи з пакетів, що реалізуються в країнах ЄС. Наприклад, програма підтримки ліквідності передбачає прийняття в заставу тільки облігацій державного боргу, а ставка запозичення є дуже високою порівняно з темпом інфляції. Такі заходи мають здійснюватися з урахуванням розвиненості фінансового сектору, загального стану національної економіки, можливостей державного бюджету та емісії державного боргу. Враховуючи, що річний ВВП України близько 4 трлн грн, загальна вартість пакета фіскальних і монетарних заходів, включаючи дії з підтримки кредитування, за рівня 9 % становитиме 360 млрд грн, а за величини внутрішнього державного боргу 830 млрд грн це відчутно збільшить показник відношення боргу до ВВП. Разом із тим відмова від фінансування рятувальних заходів коштуватиме економіці значно глибшого падіння.

Окремий блок фіскальних заходів, що передбачають надання субсидій тим галузям економіки, котрі найбільше постраждали від кризи, сприятиме підвищенню кредитоспроможності клієнтів банків і зниженню рівня дефолтів. Вважаємо за доцільне збільшити стабілізаційний фонд для подолання наслідків пандемії за рахунок додаткових зборів як відсотка від прибутку великих корпорацій.

Для регулятора й банків України настало нове випробування на стійкість і збереження довіри з боку клієнтів. Необхідно за прикладом провідних країн світу посилити комунікацію з позичальниками та вкладниками, запобігти паніці й системній кризі внаслідок масових дефолтів. Варто негайно запровадити заходи, націлені на полегшення боргового тягаря для малого та середнього бізнесу й домогосподарств.

Список використаних джерел

1. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 4. С. 8–19.
2. Міщенко С. В., Міщенко В. І. Поєднання функцій стратегічного розвитку та антикризового управління в діяльності центральних банків. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 2. С. 266–272. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_2_31.
3. Смовженко Т. С., Тридід О. М. Антикризове управління стратегічним розвитком банку : монографія. Київ : УБС НБУ, 2008. 473 с.
4. Стадник А. С. Механізм державного антикризового регулювання банківської системи : автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. екон. наук : спец. 08.00.08 ; Сумський держ. ун-т. Суми, 2019. 22 с.
5. Basel Committee coordinates policy and supervisory response to COVID-19 / Basel Committee on Banking Supervision. 2020. March 20. URL: <https://www.bis.org/press/p200320.htm>.
6. FSB coordinates financial sector work to buttress the economy in response to COVID-19 / Financial Stability Board. 2020. March 20. URL: <https://www.fsb.org/2020/03/fsb-coordinates-financial-sector-work-to-buttress-the-economy-in-response-to-covid-19/>.
7. ECB announces €750 billion Pandemic Emergency Purchase Programme (PEPP) / European Central Bank. 2020. March 18. URL: https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2020/html/ecb.pr200318_1~3949d6f266.en.html.
8. Strzelecki M. Poland Pledges Stimulus Worth 9%/GDP to Combat Virus Fallout. *Bloomberg*. 2020. March 18. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-18/poland-pledges-52-billion-stimulus-injection-to-fight-virus>.
9. Hungary: Extraordinary measures impact the Hungarian banking sector. *Schoenherr.eu*. 2020. March 20. URL: <https://www.schoenherr.eu/publications/publication-detail/hungary-extraordinary-measures-impact-the-hungarian-banking-sector/>.
10. Cseresnyés P. MNB Calls on Banks to Introduce Moratorium on Household Loan Repayments. *Hungary Today*. 2020. March 18. URL: <https://hungarytoday.hu/mnb-calls-on-banks-to-introduce-moratorium-on-household-loan-repayments/>.
11. The Big Picture. Global fiscal and monetary responses to COVID-19. *Danske Bank Research Paper*. 2020. March 20. URL: <https://research.danskebank.com/research/#/Research/article/6bbaf621-3014-4bd4-87bd-3d2b75bbd479/EN>.
12. ECB Banking Supervision provides temporary capital and operational relief in reaction to coronavirus / European Central Bank. 2020. March 12. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2020/html/ecb.pr200312~45417d8643.en.html>.
13. Extension of deadlines and other temporary measures to mitigate the impact of COVID-19 on the Italian banking and financial system / Banca di Italia. 2020. March 20. URL: https://www.bancaditalia.it/media/comunicati/documenti/2020-01/Deadlines-extension-COVID-19.pdf?language_id=1.
14. NBS and financial sector response to the coronavirus pandemic / Národná Banka Slovenska. 2020. March 13. URL: https://www.nbs.sk/en/press/all-press-releases/press-release/_nbs-and-financial-sector-response-to-the-coronavirus-pandemic/bc.
15. CNB adopts stabilising measures in connection with coronavirus epidemic / Czech National bank. 2020. March 16. URL: <https://www.cnb.cz/en/cnb-news/press-releases/CNB-adopts-stabilising-measures-in-connection-with-coronavirus-epidemic/>.
16. CNB statement regarding potential postponement of client loan instalments by banks / Czech National bank. 2020. March 23. URL: <https://www.cnb.cz/en/cnb-news/news/CNB-statement-regarding-potential-postponement-of-client-loan-instalments-by-banks/>.

17. Danske Bank offers extended help and flexibility to customers affected by coronavirus / Danske Bank. 2020. March 15. URL: <https://danskebank.com/news-and-insights/news-archive/press-releases/2020/pr15032020>.

18. Coronavirus: help and support for customers impacted by coronavirus (COVID-19) / Royal Bank of Scotland. URL: <https://www.business.rbs.co.uk/business/support-centre/service-status/coronavirus.html>.

References

1. Baranovskyi, O. (2009). Anti-crisis measures of governments and central banks of foreign countries. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 4, 8–19 [in Ukrainian].

2. Mischenko, S. V., & Mischenko, V. I. (2016). Combining the functions of strategic development and crisis management in central banking. *Actual Problems of Economics*, 2, 266–272. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_2_31 [in Ukrainian].

3. Smovzheko, T. S., & Trydid, O. M. (2008). *Crisis management of the strategic development of the bank*. Kyiv: UBS NBU [in Ukrainian].

4. Stadnyk, A. S. (2019). *The mechanism of state anti-crisis regulation of the banking system* (PhD theses). Sumy: Sumy State University [in Ukrainian].

5. Basel Committee on Banking Supervision. (2020, March 20). *Basel Committee coordinates policy and supervisory response to COVID-19*. Retrieved from <https://www.bis.org/press/p200320.htm>.

6. Financial Stability Board. (2020, March 20). *FSB coordinates financial sector work to buttress the economy in response to COVID-19*. Retrieved from <https://www.fsb.org/2020/03/fsb-coordinates-financial-sector-work-to-buttress-the-economy-in-response-to-covid-19/>.

7. European Central Bank. (2020, March 18). *ECB announces €750 billion Pandemic Emergency Purchase Programme (PEPP)*. Retrieved from https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2020/html/ecb.pr200318_1~3949d6f266.en.html.

8. Strzelecki, M. (2020, March 18). Poland Pledges Stimulus Worth 9%/GDP to Combat Virus Fallout. *Bloomberg*. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-18/poland-pledges-52-billion-stimulus-injection-to-fight-virus>.

9. Hungary: Extraordinary measures impact the Hungarian banking sector. (2020, March 20). *Schoenherr.eu*. Retrieved from <https://www.schoenherr.eu/publications/publication-detail/hungary-extraordinary-measures-impact-the-hungarian-banking-sector/>.

10. Cseresnyés, P. (2020, March 18). MNB Calls on Banks to Introduce Moratorium on Household Loan Repayments. *Hungary Today*. Retrieved from <https://hungarytoday.hu/mnb-calls-on-banks-to-introduce-moratorium-on-household-loan-repayments/>.

11. The Big Picture. Global fiscal and monetary responses to COVID-19. (2020, March 20). *Danske Bank Research Paper*. Retrieved from <https://research.danskebank.com/research/#/Research/article/6bbaf621-3014-4bd4-87bd-3d2b75bbd479/EN>.

12. European Central Bank. (2020, March 12). *ECB Banking Supervision provides temporary capital and operational relief in reaction to coronavirus*. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2020/html/ecb.pr200312~45417d8643.en.html>.

13. Banca di Italia. (2020, March 20). *Extension of deadlines and other temporary measures to mitigate the impact of COVID-19 on the Italian banking and financial system*. Retrieved from https://www.bancaditalia.it/media/comunicati/documenti/2020-01/Deadlines-extension-COVID-19.pdf?language_id=1.

14. Národná Banka Slovenska. (2020, March 13). *NBS and financial sector response to the coronavirus pandemic*. Retrieved from https://www.nbs.sk/en/press/all-press-releases/press-release/_nbs-and-financial-sector-response-to-the-coronavirus-pandemic/bc.

15. Czech National bank. (2020, March 16). *CNB adopts stabilising measures in connection with coronavirus epidemic*. Retrieved from <https://www.cnb.cz/en/cnb-news/press-releases/CNB-adopts-stabilising-measures-in-connection-with-coronavirus-epidemic/>.

16. Czech National bank. (2020, March 23). *CNB statement regarding potential postponement of client loan instalments by banks*. Retrieved from <https://www.cnb.cz/en/cnb-news/news/CNB-statement-regarding-potential-postponement-of-client-loan-instalments-by-banks/>.

17. Danske Bank. (2020, March 15). *Danske Bank offers extended help and flexibility to customers affected by coronavirus*. Retrieved from <https://danskebank.com/news-and-insights/news-archive/press-releases/2020/pr15032020>.

18. Royal Bank of Scotland. (n. d.). *Coronavirus: help and support for customers impacted by coronavirus (COVID-19)*. Retrieved from <https://www.business.rbs.co.uk/business/support-centre/service-status/coronavirus.html>.